

Útmutató egyházi kifejezések helyesírásához

Az alábbi jegyzéket a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia 2005. december 1-jei ülésén megtárgyalta és hasznosnak találta, s a Magyar Katolikus Egyház intézményeinek és egyes tagjainak használatára útmutatóként közrebocsátja.

Budapest, 2006. hamvazószerda

ELŐSZÓ

A kommunikáció, különösen a nyelvi kommunikáció szerepe az emberi társadalomban, az elmúlt évszázad során jelentősen megnövekedett. A Katolikus Egyház a maga hozzáállását ehhez a változáshoz a II. Vatikáni Zsinat *Inter mirifica* határozatában (1963. december 4.) fogalmazta meg, az Apostoli Szentszék pedig részint saját megnyilatkozásaiban, részint külön erre a célra létrehozott intézményeinek tevékenységével különös gondot fordít a keresztény üzenet hiteles megszólaltatására és korunk embereihez való eljuttatására. A Magyar Katolikus Egyház hosszú évtizedekig sajnos nem volt abban a helyzetben, hogy a világ és benne a világegyház változásaival eredményesen számot vessen, így az egyházi nyelvhasználat ápolására sem nyílt a lehetősége. Ugyanakkor az elmúlt tizenöt év alatt ismét kiépült a katolikus köz- és felsőoktatás rendszere, felvirágozott a katolikus szellemű könyvkiadás, írott sajtó és elektronikus hírközlés, s ezzel együtt az egyházi nyelv-használat köre is kibővült. A tág értelemben vett egyházi szaknyelv ma egyre nagyobb mértékben érintkezik a köznyelvvvel, miközben egymás mellett élnek benne különféle történeti korokban és helyzetekben született, egymástól eltérő változatok, amelyek – különösen az írott szövegekben – gyakran okoznak bizonytalanságot.

A magyar egyházi szaknyelv helyzetének felmérése és leírása, valamint az ezzel kapcsolatos teendők (elsősorban a szaknyelvi tervezés kérdéseinek) megfogalmazása a nyelv-tudomány művelőinek dolga. A jelen helyzetben azonban különösen sürgetőnek tűnik az egyházi íráshasználat egyes problémáinak rendezése, amelynek igényét a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia segítségét kérve az utóbbi időben többen is megfogalmazták. Az MKPK Titkársága ezért 2005. április 1-jén nyelvészekből, teológusokból és a katolikus sajtó képviselőiből álló munkacsoportot hozott létre, amely Veres András püspök elnöklétével április és november között tartott ülésein megvitatta a katolikus írásgyakorlat aktuális problémáit, és a bizonytalan helyes-írású szavak írásmódját tisztázó szójegyzéket állított össze. A munkában a következő személyek vettek részt: Hegedűs Attila, Jelenits István, Cs. Nagy Lajos, Rihmer Zoltán (Pázmány Péter Katolikus Egyetem); Kardos Tamás, Posgay Ildikó (MTA Nyelvtudományi Intézet); Farkas Olivér, Kipke Tamás, Nagy Ferenc SJ, Neumayer Katalin, Szabó Ferenc SJ (a katolikus sajtó és könyvkiadás részéről); Szerdahelyi Csongor, Farkas Zsófia, Rébay Orsolya (MKPK Titkárság Sajtóirodája).

Dr. Erdő Péter bíboros, prímás, esztergom-budapesti érsek, az MKPK elnöke

BEVEZETÉS

Az alábbi listához egy olyan jegyzék szolgált alapul, amelyben az Új Ember hetilap szerkesztősége gyűjtötte össze saját gyakorlatából a leggyakoribb bizonytalan írásmódú szavakat és kifejezéseket. A munkabizottság tagjai ezek megbeszélése során nemcsak az adott szóalak egységes írásmódjáról döntöttek, hanem számos általános kérdést is megvitattak. A jelen jegyzék műfaja nem teszi lehetővé akár az elméleti megfontolások, akár pedig a belőlük levonható szabályszerűségek kifejtését, annál is inkább, mert ez csak az egyházi szaknyelvi helyesírás alapos, tudományos igényű leírása után volna lehetséges, amire eddig még nem került sor. S bár az általános köznyelvi helyesírásnak számottevő irodalma van a hazai nyelvtudományban, egy ideje napirenden van az 1984-es akadémiai helyesírás szabályzat reformja, amelyhez szintén egyre több különböző műfajú és tartalmú segédanyag (kézikönyv, tanulmány, lezárt és folyamatban levő vizsgálat) áll rendelkezésre. Ez az átmeneti állapot némi bizonytalanságot okoz a köznyelvi norma megállapításában, és fokozott óvatosságra int a helyesírás szabályzat gyakran apodiktikus előírásainak alkalmazása során (különösen, ha megfontoljuk, hogy a helyesírás szabályzatban beljebb kezdett bekezdések szövegét alkotóik eredetileg nem is szabályként, hanem tanácsként, ajánlasként fogalmazták meg, ennek megemlítése azonban az előszóból sajnálatos módon kimaradt).

Néhány általános szempont mindazonáltal mégis megfogalmazható. A munkabizottság tagjai egyetértettek abban, hogy az akadémiai helyesírás szabályzat alapján az egyházi írásgyakorlatra nézve is irányadónak tekintendő, az egyházi szakszókincs körébe tartozó fogalmak írásmódjára azonban a szaknyelvi helyesírások különleges szabályait kell alkalmazni. Az akadémiai helyesírás szabályzat erre a tényre gyakran utal a földrajzi, kémiai és más természettudományok esetén, hallgat azonban róla az egyházi, jogi és más humán-tudományokkal kapcsolatban. Ezek a szaknyelvi eltérések elsősorban az egybe- és különírás, illetve a kis és nagy kezdőbetűk terén jelentkeznek. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy ez utóbbi teljesen egységes szabályozása még az egyházi nyelvhasználat körén belül sem lehetséges, hiszen az adott szöveg funkciójának megfelelően itt is a hivatalosság több fokát különböztethetjük meg (hivatalos dokumentumok az egyházi hatóságok részéről, fél-hivatalos írárok főleg az egyházi sajtóban, magánjellegű szövegek a vallásos emberek egyéni írásgyakorlatában). Az alábbi jegyzékben – főként az egyházi ünnepek írásmódjára vonatkozóan – a legáltalánosabb, magánjellegű gyakorlatot vettük figyelembe, így az ilyen jellegű szavak esetén hivatalosabb szövegekben a nagybetűs kezdés is elképzelhető.

A jegyzék, mint említettük, esetleges: az általában problémát okozó kifejezések egységes írásmódjának kialakítását kívánja elősegíteni. A benne szereplő alakokat a munkacsoport tagjai elfogadták, bizonyos szavak írásmódjáról azonban az általános nyelvhasználat felmérése előtt, illetve a kellő tudományos reflexió hiányában nem sikerült egyetértésre jutniuk (pl. a „görög katolikus” fogalom esetén). Az ilyen tételek egyelőre kimaradtak ebből a listából, amelyet egyébként is az ez irányban folytatandó munkálatok pusztán első lépésének tekintünk. A jegyzék a kérdéses elemeket ábécérendben tartalmazza. Az alapszó mellett gyakran felvettük (főként, ha ez okozta a problémát) annak jelzős szerkezetben, illetve szóösszetételben elő- és utótagként való előfordulásait, végül pedig a belőlük képzett szavakat (elsősorban az -i képzős mellékneveket).

SZÓTÁRI RÉSZ

A

advent; adventi koszorú
alapítvány; Batthyány-Strattmann László Templomért Alapítvány, Magyar Hospice Alapítvány
áldozás; szentáldozás
államtitkár; bíboros államtitkár, államtitkár-helyettes; Államtitkárság (intézménynév, a Római Kúria egyik hivatala)
ámen
angolkisasszonyok; Angolkisasszonyok Szerzetesrend (történeti intézménynév)
anyaegyház; Anyaszentegyház
apostol; Szent János apostol
aprószentek (1. a Heródes által leöletett gyermekek; 2. azok ünnepe)
Atya; atyaisten (vallástörténeti fogalom). Atyaisten, Atya Úristen, mennyei Atya

B

bazilika; esztergomi bazilika, Szent István-bazilika, Szent Péter-bazilika, lateráni bazilika, lateráni patriarkális bazilika, lateráni Szent János-bazilika, Jézus Szíve bazilika; bazilikastílus
bérmaapa, bérmaanya
Biblia (könyvcím), biblia (konkrét kötet); bibliaolvasás, bibliafordítás
bíboros; bíboros püspök, bíboros érsek, bíboros prímás, bíboros prefektus, bíboros államtitkár (egyházi hivatalok bíborosi rangú betöltői); püspökbíboros, diakónusbíboros, presbiterbíboros (a bíborosi kollégium három rendje)
boldog; Árpád-házi Boldog Jolán, Boldog Apor Vilmos (1. még: Piusz) Boldogasszony
böjt; böjtidő, nagyböjt
búcsú; búcsúcédula, búcsújárás, búcsújáró hely, szentkúti búcsú, Mária neve búcsú

C

cenákulum

D

diakónus, diakonissza; diakonátus, diakónia
domonkos, dominikánus; Szent Domonkos-rend, domonkos rend; Szent Domonkos-rendi szerzetes, domonkos rendi szerzetes, dömés (régies elnevezés)

E

egyetem; lateráni egyetem, Pápai Lateráni Egyetem (intézménynév), Pápai Gergely Egyetem (köznyelvi használatban: Gregoriána), Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Pázmány Péter katolikus egyetemi Egyház, a Szent Római Katolikus Egyház vagy a Katolikus Egyház (az intézménynév teljes és rövidebb formája); katolikus egyház, református egyház (köznyelvi használatban); kiségyház
egyházatya
egyházközség; szeged-rókusi egyházközség
egyházmegye, Debrecen-Nyíregyházi Egyházmegye (intézménynévként); egyházmegyei zsinat, egyházmegyés pap
elsőáldozás
elsőpéntek, elsőcsütörtök, elsőszombat, elsővasárnap
érsek; esztergomi érsek, bíboros érsek, kalocsa-kecskeméti érsek; érsek-püspök (püspöki egyházmegye érseki rangban lévő főpáosztora), hercegérsek; érseki helynök
eszkatológia
eucharisztia (szentmise), Eucharisztia (az Oltáriszentség); Eucharisztia éve; eucharisztikus kongresszus, Eucharisztikus Világkongresszus
evangélium; Krisztus evangéliuma, Máté evangéliuma, Máté-evangélium

F

Fehér Atyák (intézménynév), fehér atyák (az intézmény tagjai)
felekezeten kívüli istenhit, de: felekezetenkívüli(ek), felekezetenkívüliség, de: felekezeten kívüli istenhit
feltámadás
Fiú, Fiúisten, Isten (egyszülött) Fia, Emberfia
Fokoláre Mozgalom
főegyházmegye; Kalocsa-Kecskeméti Főegyházmegye (intézménynévként), kalocsa-kecskeméti
főegyházmegyei zsinat
földöntúli (pl. boldogság)
főplébánia; Belvárosi Főplébánia (intézménynév), belvárosi főplébánia-templom

G

Genezáreti-tő
Gergely-naptár, I. Nagy Szent Gergely, Nazianzi Szent Gergely, VII. Szent Gergely
Getszemáni-kert
görögkeleti (ortodox)

H

halottak napja
hegyi beszéd
Hízekegy (az ima neve)
húsvét

I

irgalmasok (irgalmas rendi szerzetes), irgalmas rend (nem hivatalos megnevezés), irgalmas rendi, irgalmas
nővér
isten (vallástörténeti fogalom), Isten (tulajdonnév); Atyaisten, Fiúisten, Szentlélek Isten, Jóisten
istenfélő, istenhívő, istenkeresés, istenkereső, istenszerető, istenimádó, istentagadó, istentelen
istentisztelet
Istenszüelő, Istenanya (Szűz Mária)

J

Jézus Krisztus; Kisjézus, a gyermek Jézus, Jézuska
Jó Pásztor (Jézus Krisztus)

K

Kálvária (bibliai helynév); kálvária (köznév), kálváriajárás
kánai menyegző
kápolna; Bakócz-kápolna, Sixtus-kápolna, Jézus Szíve-kápolna
karácsony; karácsonyeste
karitás; Katolikus Karitás; karitászmunkatárs
Kármel hegy; karmelita
katekizmus; A Katolikus Egyház katekizmus (műcím)
katekézis, katekéta
katekumen, katekumenátus
kedvesnővér (szerzetesnő)
keresztanya, keresztapa
keresztútjárás, keresztjárás
klérus; klerikus; klerikalizmus
kompletórium
konferencia; püspöki konferencia, Magyar Katolikus Püspöki Konferencia (rövidítve: MKPK)
kongregáció; Kléruskongregáció, Hittani Kongregáció, Szenttéavatási Ügyek Kongregációja (a Római Kúria
dikasztériumi); bencés kongregáció (szerzetes intézményi fajta); Magyar Bencés Kongregáció (konkrét
intézmény)
konklávé
Központi Papnevelő Intézet (intézménynév), központi szeminárium (köznév)
Krisztus; Krisztus-fej, Krisztus-hit, krisztushívő (keresztény)
Krisztus Király
krizma

L

laudes (reggeli imaóra)
lelki élet
lelkipásztor, lelkiatya, lelkievezető,
lelkigyakorlat, lelkifurdalás, lelkiismeret, lelkiismeret-vizsgálat
litánia; lorettói litánia, Szent József-litánia, Jézus Szíve-litánia
liturgia; szent liturgia

M

Magyar Kurír
Mária-oltár, máriaüveg, máriás
matutinum (hajnali imaóra)
mennye; mennyország, de: menyegző, kánai menyegző
metropólia, metropolita
Miasszonyunk (Szűz Mária)
Miatyánk (az ima neve), Mi Atyánk (az imádság kezdőszavai)
mindenszentek (ünnepnév)
mise; miseszöveg, miserend
misszale vagy misszálé (misekönyv)

N

Nagyboldogasszony
nagyböjt
Nagyasszonyunk (Szűz Mária), Magyarok Nagyasszonya
Nagymarosi Ifjúsági Találkozó
nagymester (lovagrendben)
nagycsütörtök, nagypéntek, nagyszombat
Názáreti (a Názáreti Jézus)
nemhívók (főnév), de: nem hívó ember; nemkeresztény, nemkatolikus
név; Jézus neve, Mária neve, Mária neve búcsú, Mária szent nevének ünnepe
nóna (az egyik napközi imaóra)
nyolc boldogság

O

Olajfák hegye
oltáregylet
Oltáriszentség (Jézus személyi misztériuma), oltáriszentség (a hét szentség egyike)
Ószövetség (mint könyveim), ószövetség (mint kor)
örömhír (evangélium), Krisztus örömhíre
Őszentsége (a mindenkori pápa)

P

pápa; XVI. Benedek pápa, pápaválasztás
paradicsom (Édenkert)
pásztor; a Jó Pásztor; pásztorlevél
pátriárka (bibliai ősatya és keresztény egyházfő); patriarkális, patriarkátus
példabeszéd; a Példabeszédek könyve
perikópa (szentírási szakasz)
Piusz; X. Szent Piusz, IX. Boldog Piusz
plébánia; Szent Imre Plébánia, Magyarok Nagyasszonya Plébánia (intézménynevek); plébániatemplom, Szent Margit-plébániatemplom
plébános; apátplébános, esperesplébános
pokol
prímás, hercegprímás
pümkösd, pümkösdhétfő
püspök; megyéspüspök, segédpüspök, címzetes püspök, bíboros püspök; szeged-csanádi püspök
püspöki kar (püspökök összessége), püspöki konferencia (testület), Magyar Katolikus Püspöki Konferencia (intézménynév)
püspökség, győri püspökség

R

Regnum Marianum; regnumi

rend; rendfőnök, rendtárs, rendtartomány; apácarend, szerzetesrend; Szent Ferenc-rend vagy ferences rend, bencés rend vagy Szent Benedek-rend, domonkos rend vagy Domonkos-rend, Jeruzsálemi Szent Sír Lovagrend; ferences rendi (ferencrendi), Szent Benedek-rendi (bencés rendi). Domonkos-rendi (domonkos rendi)

rendház; ferences rendház (épület), Aquinói Szent Tamás Rendház (intézmény)

rituálé (szertartáskönyv)

rózsafüzér; Rózsafüzér Királynője, Rózsafüzér Társulat

Sz

szent; Aranyszájú Szent János, Árpád-házi Szent Margit; Szent István-i (I. még: Gergely, Piusz) szentáldozás, szentbeszéd, szenteste, szentév, szentmise, szentostya; Szent Család, Szent Ostya, Szent Test, Szent Vér, Szent Szív (Jézussal kapcsolatban); Szent Sír (Jeruzsálemben); Szent Kereszt, Szent Kereszt-templom, Szent Kereszt felmagasztalásának ünnepe, Szent Kereszt Felmagasztalása Plébánia

szenttéavatás, Szenttéavatási Ügyek Kongregációja, de: szentté avat

szentatya (ókori egyházatya), Szentatya (Őszentsége, vagyis a mindenkori pápa) Szentföld

Szentháromság; Szentháromság-templom; szentháromságos

Szentírás (a Biblia), szentírás (a Biblia egy konkrét példánya); szentírásolvasás

Szent Jobb

Szent Korona

Szentlélek; Szentlélek Úristen

szentszék (egyházi bíróság); Szentszék, Apostoli Szentszék

szeplőtelen fogantatás; Szűz Mária szeplőtelen fogantatásának (fő)ünnepe, a szeplőtelen fogantatás ünnepe

szeretethimnusz

szerzetes, szerzetesnő, szerzetesrend;

szerzetes pap, szerzetes testvér, szerzetes előljáró, trappista szerzetes

szexta (az egyik napközi imaóra)

szinódus; Püspöki Szinódus (intézménynév)

szkóla (énekkar)

szív; Jézus Szíve, a Szent Szív, Szűz Mária Szíve, Szűz Mária szeplőtelen szíve

Szűz Mária, Szűzanya, Szent Szűz

T

Tábor-hegy, Tábor-hegyi

templom; domonkos templom, fogadalmi templom, koronázási templom, egyetemi templom, sziklateplom;

szeged-rókusai templom, Szentlélek-templom, Nagyboldogasszony-templom, Szent Anna-templom, Kispest-

Wekerle-telepi Munkás Szent József-templom; Mátyás-templomi, Szent Család-templomi

templomjáró, templomba járás

tercia (az egyik napközi imaóra)

test; az Úr Teste (Eucharisztia), az Úr teste (pl. a kereszten); Krisztus Szent Teste és Vére

testamentum; Ó- és Újtestamentum (könyveim)

tisztítóhely, tisztítótűz

tízparancsolat

U

Úristen; Úr Jézus

úrnapja

úrvacsora

Ü

Üdvözlégy (az ima neve), Üdvöz légy! (köszöntés)

ünnep; Szent István-ünnep, Krisztus Király ünnep, Mária szent nevének ünnepe

V

Vatikán; Vatikánváros, Vatikánvárosi Állam; Vatikáni Vegyesbizottság

vesperás (esti imaóra)

világi pap

vízkereszt

Zs

zsinat; esztergomi zsinat, kalocsa-kecskeméti egyházmegyei zsinat; Niceai Zsinat, Trentói Zsinat, II. Vatikáni Zsinat (egyetemes zsinatok mint intézmények nevei)

Ez a kiadvány úttörő munka – magyar nyelven első a maga nemében. Célja, hogy segítséget nyújtson néhány olyan kifejezés egységes írásmódjához, amelyek gyakran fordulnak elő az egyházi nyelvhasználatban. Mivel azonban az általános magyar nyelvhasználatához hasonlóan a magyar egyházi nyelvhasználat sem homogén, hanem a beszélő/író műveltsége, hozzáállása stb. és a közlés funkciója, stílusa stb. szerint számos változata létezik, gyakran nem lehet megállapítani egyetlen általánosan érvényes írásmódot, így ilyenkor csak az adott helyzetekben érvényes (egymástól különböző) írásmódokkal kell számolni. Másfelől az egyházi nyelvhasználat speciális (szaknyelvi) jellege miatt időnként szükséges az eltérés a magyar helyesírás akadémiai szabályaitól, amelyek a köznyelv szabályozásának igényével születtek meg egy nem kimondottan egy házbarát korban. E két tényező miatt nem egyszer előfordulhat, hogy az Olvasó hol számára szokatlan (főleg írásmódú, esetleg szórendű) alakokkal találkozik, hol pedig nem az általa szívesen használt formát találja a jegyzékben (pl. a nagybetűt az ünnepek neveinél). Ezért kérjük, hogy az egyházi nyelvhasználatra vonatkozó részletesebb tudományos munkák megjelenéséig tanulmányozzák át e kiadvány előszavát és bevezetését, amelyek ismerete nélkül a szótári rész adatai időnként nehezen értelmezhetők. A jelen kiadvány nem tud és nem is kíván válaszolni a használata során felmerülő összes kérdésre - alapul szolgálhat azonban egy jóval részletesebb mű, egy későbbi egyházi nyelvhelyességi kézikönyv összeállításához.

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT az Apostoli Szentszék Könyvkiadója Budapest 2(X)6

ISBN 963 361 513 5

Szent István Társulat 1053 Budapest, Kossuth L. u. 1.

Felelős kiadó: Dr. Rózsa Huba alelnök

Felelős kiadóvezető: Farkas Olivér igazgató